

РЕЛІГІЙНА ДУХОВНІСТЬ В ІСТОРІЇ УКРАЇНИ ЯК ПІДҐРУНТЯ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ МЕНТАЛЬНОСТІ

Бондаренко О.В. (м. Запоріжжя)

Анотація

Підвалинами національної культури будь-якої країни є релігійно-філософські контексти її змістовної цілісності, які безпосередньо або опосередковано знаходять продовження та відображення в інших сферах суспільного життя. Перш за все, вони втілюються та реалізуються в сфері господарчої активності людини даної культури, формах та механізмах економічної поведінки окремої особи та суспільства в цілому, формують їх певну економічну ментальність. Особливостями релігійної духовності в Україні, що певним чином історично розвивалась та трансформувалась й істотно впливала на економічну поведінку людини та суспільства, є переважно такі, які відповідають класичному “західному” зразку.

Ключові слова

МЕНТАЛЬНІСТЬ, РЕЛІГІЙНА ДУХОВНІСТЬ, ГОСПОДАРЧА АКТИВНІСТЬ, ІНДИВІДУАЛЬНА ТА СУСПІЛЬНА СВІДОМІСТЬ, СПОСІБ МИСЛЕННЯ, МЕХАНІЗМИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ПОВЕДІНКИ, ЕЛЕМЕНТИ СВІТОСПРИЙНЯТТЯ, СОЦІАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ.

Вступ

Складні процеси трансформації масової та індивідуальної свідомості на теренах сучасної України є складними, такими, що залежать від багатьох факторів. Серед таких факторів можна назвати і особливості релігійної історії країни. Релігійна духовність, яка в кожній країні має власні, притаманні їй риси й сюжети, чинить вплив на інші сфери суспільного життя, зокрема й на ментальність соціально-економічної, господарчої життєдіяльності людини. Тлумачення феномена національної економічної ментальності України в контексті історико-культурних особливостей релігійної духовності, безсумнівно, представляє інтерес.

Мета статті

- показати особливості розвитку релігійної духовності в історії України як підґрунтя формування національної економічної ментальності країни;
- дати аналіз релігійно-філософським контекстам, що є підвалинами національної культури будь-якої країни і забезпечують її (культури) змістовну цілісність, та які втілюються й реалізуються в сфері господарчої активності людини даної культури, формах та механізмах економічної поведінки окремої особи та суспільства в цілому;
- поряд з іншими суспільними феноменами, вони формують певні риси економічної ментальності;

- через те, що особливості релігійної духовності в історії України чинили істотний вплив на соціально-економічну поведінку людини, на властивості національної економічної ментальності, з'ясувати сутність її (релігійної духовності в історії України) є доцільним й цікавим.

Обговорення проблеми

В інтерпретації Освальда Шпенглера, культура – продукт людського духу. І як така вона віддзеркалює певну систему ціннісних орієнтацій людини, є віддзеркаленням сенсу та шляхів суспільної історії даної людської спільноти та специфічного, властивого цій спільноті, місця людини в ній.

Підвалинами будь-якої культури, і вітчизняної в тому числі, є її релігійно-філософські контексти, які безпосередньо або опосередковано знаходять продовження та відображення в інших сферах суспільного життя – від державотворення до мистецтва та техніки. Своє втілення вони мають і у сфері господарчої активності людини, формах та механізмах “економічної” поведінки суспільства в цілому та окремої особи.

Якими є особливості релігійної духовності в Україні? Яким чином вони історично трансформувались, якщо це відбувалося? Чи можна виокремити у цьому феномені в Україні ті чи інші пріоритети, пов'язані із їх впливом саме на “економічну” поведінку людини та суспільства? Якими є – в тенденції, в своїх фундаментальних змістах – основні риси релігійної духовності людини та суспільства в історії України – “західними”, тобто беззаперечною цінністю, прямо або опосередковано, постає окрема людина, з її інтересами, цілями, бажаннями, відчуттями, чи “східними”, тобто первинною цінністю виступає не людина, а щось надособисте – якась людська спільнота, колектив, світ, всесвіт у цілому?

Релігія в Україні має довгу, складну й драматичну історію. Її розвиток, змінювання, територіальне й соціальне поширення значною мірою відображають історичні процеси становлення української нації та її духовності, культурної, політичної та економічної історії. [13;15;17].

Будь-яке суспільство має практичні (матеріальні і духовні) потреби, які воно в процесі свого історичного розвитку задовольняє. Природні речі та соціальні процеси стають об'єктами та засобами життєдіяльності людини, служать задоволенню її потреб, відповідають певним її інтересам, бажанням. Усі вони отримують відповідну позитивну значимість для існування та розвитку суспільства, для потреб і діяльності кожної людини. Такий світ цінностей є мінливим. Він змінюється разом із перемінами у суспільстві та із змінюванням самої людини, тому що він є засобом життєвої орієнтації людей.

Релігія також є ціннісною формою свідомості. Релігійні цінності – це скарби духовної культури кожного суспільства. Релігійна свідомість людини виявляється у її почуттях, поглядах, ідеалах, смаках тощо, реалізується у суспільних відносинах та у сутності життєдіяльності людей. Вона чинить певний вплив на систему правил, які регулюють й впорядковують життя суспільства та конкретної людини.

Уздовж своєї тисячолітньої історії український народ виробляв безліч релігійно-культурних традицій та звичаїв, які і до сьогодні є морально-естетичними цінностями української нації. Історичний досвід нашого народу, починаючи ще із первісних форм (або етнічних архетипів, в тому числі і релігійних), успадковувався наступними поколіннями, виявляючись на різних рівнях історичної свідомості і навіть несвідомого, і закріплюючись в індивідуальній свідомості. Ці релігійні архетипи українців виявлялись навіть тоді, коли вони користувалися іншою розмовною мовою. Характерним прикладом цього є творчість письменника Миколи Гоголя, який у своїх російськомовних творах залишався українцем, за ментальністю, складом характеру та релігійними почуттями.

У різні історичні періоди українська культура зазнавала впливу різних комплексів ідей (в сфері релігії це були ідеї, вироблені прогресивними діячами як православної, так і католицької церков), які сприяли формуванню своєрідної національної ідеології українського народу та його національної самосвідомості [17].

Якою ж історична релігійна ідеологія українського народу?

Розуміння ролі релігії в житті українців вимагає конкретно-історичного підходу. Історію релігійного життя нашого народу доцільно поділити на чотири періоди: передхристиянський, християнський, державного атеїзму, сучасний [11; 16]. Кожен з них має свої особливості, хоча грані між ними іноді чітко не простежуються. Передхристиянський період характеризується пануванням посеред нашого народу язичницьких вірувань. З прийняттям християнства в Київській Русі ці вірування не зникли без сліду. Вони зберігалися (і до нашого часу) і були сприйняті новою церквою. Християнський період розпочинається з початком історії християнства в Україні, яка супроводжувалася боротьбою проти поганства – руйнування ідолів і капищ, вирубування священних гаїв, знищення волхвів тощо. Незважаючи на це, сліди давніх родових культів не зникли й до нашого часу. Світогляд українського народу поєднував власний досвід народу із запозиченнями від інших народів, при цьому набував нових рис і властивостей. Зокрема, таким чином виникло так зване двовірство українського народу. Україна перетворювалась на арену змагань між православ'ям й католицизмом, а проникнення на її терени протестантизму не могло не позначитись на світогляді народу і місці релігії в його духовному житті. Державний атеїзм існував за часів тоталітарного режиму СРСР, коли він був частиною державної

ідеології. Світогляд українського народу зазнав у цей час значних деформацій. Влада намагалась викоринити релігійність українського народу, населення виховувалось в душі безбожництва. І нарешті – сучасний період історії релігійного життя народу України. Він є непростим. Зокрема, процес національного духовного відродження значно ускладнюється міжконфесійними суперечностями.

Народ України протягом усього свого існування виборював своє право на власні традиції, свята та обряди. Так було і за часів поневолення іншими державами, так є і зараз. Українська нація має свій особливий менталітет, який прокладає собі дорогу і у сфері релігійної свідомості та релігійної духовності, специфічні риси якого можна простежити шляхом аналізу тих чи інших властивостей та особливостей релігійної ідеології українського народу в її історичному розвитку. Розглянемо це більш детально.

Істотні особливості традиційного побуту та сенсу життєдіяльності українців споконвіку визначалися домінуючим впливом релігійної ідеології. Спочатку своєрідними координатами побутового життя та будь-яких форм життєдіяльності людини було язичництво. Перші уявлення про оточуючий світ формувалися в межах міфології [4; 12; 14]. Міф був формою впорядкування загально значимих уявлень про світ та місце людини в цьому світі. Завдяки спільному володінню однаковою сумою міфологем члени давнього суспільного колективу бачили самих себе та оточуючу їх дійсність мов би одними й тими же очима, без чого суспільство не змогло б існувати взагалі. Такі міфологеми для давньої людини були одночасно і нормами поведінки.

Якими були ці норми поведінки? Як вони інтерпретувались свідомістю давніх українців? Знати дохристиянські вірування українського народу дуже важливо, бо, тільки знаючи їх, ми можемо належно зрозуміти теперішню духовну культуру нашого народу і правдиво оцінити силу пізнішої його християнізації. Давні вірування, як довговіковий духовний набуток, не могли легко і безслідно розвіятися ні тоді (перед наступом Нової віри), ні аж до тепер.

Українці-язичники вклонялися стихіям, вірили у спорідненість людини з різними тваринами, приносили жертви божествам, які населяли усе навкруги. Людина широко розкритими очима дивилася на своє довкілля, на все те, що її оточувало, від чого залежало усе її життя, і що було сильнішим від неї. Це все, що було сильнішим за людину, стало божеством, з яким людині треба було скласти певні стосунки. Язичницька віра – це система зв'язків людей з божествами, духами. Кожне плем'я мало своїх божеств.

Стосунки людини з божествами, які втілювалися у первісні міфологічні вірування, мали бути відповідними, лояльними. Треба було діяти так, щоб божества були не на шкоду людині, а щоб людина могла жити з ними у повній згоді. Ці вірування, з одного боку, були

натуралістичними, бо були побудовані на природних явищах, з якими людина хотіла бути в найкращих стосунках (бо розуміла, що залежить від них); культ природи лежав в основі первісного релігійного світогляду давніх українців. З іншого боку, первісна віра була практичною, господарською, необхідною людині на кожному життєвому кроці. Вона була найтісніше пов'язана із життям, бо це зумовлювалося господарчим побутом. Об'єктом віри ставало усе, від чого людина залежала у своєму щоденному житті, а найперше в житті господарчому, "економічному". Це була релігія реального життя людини, коли її віра й життя були нерозривно пов'язані між собою.

Людина вірила, що все навкруги неї – живе, перебуває в стані процесу життя: чуває, розуміє, має свої бажання, бореться за своє існування. Сама людина зайнята тим самим – відстояти, реалізувати, розвинути своє існування, своє життя. Звичайно, стародавня язичницька віра українців не мала якоїсь послідовної глибокої системи догматів, але логічну цілісність вона мала, і було щось головне, що трималося в ній незмінно. І до сих незмінних речей можна віднести принципи та механізми вписування людини у світ, правила поведінки людини в тих чи інших життєвих обставинах, принципи постановки та досягнення людиною мети у своїй життєдіяльності. Релігійний світогляд та культ первісної людини - це боротьба її із оточенням, з тим, що було в її довкіллі. Людина домовляється з вищими силами свого оточення, щоб ті не робили їй шкоди. Так склався пантеон давньоукраїнських богів: верховний бог Перун (його іноді ототожнюють з давньогрецьким Зевсом) та язичницька тріада Стрибог (давньогрецький Уран) – Даждьбог (давньогрецький Аполлон) – Макош (давньогрецька Деметра) [9; 12]. Цей пантеон обслуговувався відповідною системою культів. На ритуальних бенкетах біля капищ, де стояли виготовлені жерцями ідоли богів (а для язичника ідол і був самим богом), давні українці у своїх ритуалах жертвоприношення ставали співтрапезниками богів. Домові ідоли пильно ховались по домах, той хто займався прадавньою "торгівлею" возив своїх божків-ідолів за собою в торгових подорожах, вояки брали свої ідоли на війну, щоб ті допомагали.

Поступовий розвиток давнього українського суспільства – і на перший план поступово виходять божества, що уособлюють сили природи, від яких залежала праця землеробів. У прадавніх уявленнях українців був присутній увесь міфологічний світ землеробів Європи в купі з відголосками уявлень ще давніх часів, він нічим не відрізнявся від світогляду сусідніх європейських давніх держав: Космос був упорядкований і систематизований у вигляді трьох просторово-часових пластів: нижнього (підземний світ), середнього (земний) і горішнього (небесний); так звана «концепція світового дерева» тощо [11].

Перун мав вищу ритуально-юридичну, військову та господарчо-природну функції. Головний бог, володар Неба, "бог над богами". Він

грізний бог, але й мудрий. Він – творча сила, що оживлює усе. Їздив небом у вогняній колісниці; на зиму замикав небо і засинав; а весною, коли прилітала зозуля і будила його, могутнім молотом розбивав зимові пута землі, і все знову оживало. Перший весняний грім Перуна воскрешав не тільки землю, але і давав силу людині. Гроловиця – це битва Перуна із злими силами, яких надсилають злі боги. Даждьбог – одне з головних божеств язичницької Русі. Під цим ім'ям обожнювали сонце як джерело життя для усього людського середовища. Він був божеством прихильним і доброзичливим до людей: саме його ім'я від “давати”, молитовний зворот “дай боже”. Він божество “білого світла”, щастя, подавець земних благ, про нього говорили як про першого правителя, засновника календарного підрахунку днів, законодавця. Даждьбог дає людині багатство, достаток, заможність. Людина себе називала “онуком даждьбожим”. Бог Велес – бог звірів та торгівлі, худоби (а худоба у давнину вважалась одиницею багатства), а також поезії та мудрості. Він регулює товарообмін та слідкує за дотриманістю обіцянок, його іменем даються клятви і присягаються. Він теж бог багатства. Має холонокровну голову і Перун бере його собі за головного радника. Богом процвітання був також Свантовит. Його символ – ріг достатку, а чотири його голови спостерігають за всесвітом в усіх напрямках. Розмір врожаю він визначає кількістю вина у розі свого святого бика. Богом достатку також був Купала. Богом торгівлі – Радогост. Богу зла Чорнобогу, який приносить невдачі та нещастя, протистоїть бог добра Білобог – який допомагає людині долати ці біди. Всенародні гуляння відбуваються майже щомісяця, вони підпорядковані трудовому ритму життя. Життя реальне тісно переплетене із віруваннями людини, з її світоглядними орієнтирами. Простота, життєлюбство української міфології, її замикання на відповідне соціальне підґрунтя.

У давньоукраїнській міфології якоїсь фатальної долі, яка б мала силу над людьми, немає. «Долі . зовсім не знають і не приписують їй ніякого впливу на людей» (Прокопій Кесарський, УІ ст.) [10]. Богинями долі були Вили – вони присутні під час народження дитини і визначають її долю. Водночас вони були богинями поезії, музики, танців, тобто, як богині долі, робили життя людини приємним, цікавим, щасливим. Вони одружуються із смертними юнаками, роблячи їх щасливими на усе життя; виліковують поранених і хворих; можуть воскресити померлого. Їх чарівна сила знаходиться в довгому розпущеному волоссі. Є бог дворовик, який охороняє людину від смерті, пожежі, грабунку – тобто оберігає власність людини, сприяє її збагаченню, зростанню її добробуту. Право власності захищав і бог Чур. Богом добрих надій був Поретун, богом веселощів (на зразок давньогрецького Діоніса) Лада . Воля богів не знищує волі людини. Людина не підкорена волі божества абсолютно. Людина зберігає свою

самостійність і діє незалежно від богів. Вона може чинити на свій розсуд. Людей та богів пов'язує не фатальна залежність, а світ природи, який однак служить помешканням і для тих, і для інших. Але боги сильні, їм надано право повелівати. Тому їх треба задобрити, вимолостивити. Людина приносить їм жертву і цим вичерпує свої зобов'язання.

Характерним для давньоукраїнського язичництва є зневага до "диявола". Чорт як прямий дурень. Українською мовою "божевільний" – як "вільний від бога".

Для наших предків був чужий фаталізм, – українське слово "доля" не тотожне ні польському "los", що запозичене з німецької мови, ні російському "судьба". У нас воно означає, насамперед, стан людини, зумовлений її свободою. Багато давніх історичних документів свідчать про те, що мешканці Київської Русі вище за усе цінували свободу і нікому не дозволяли підкорити себе. Вони не управлялись однією людиною, вони з давніх-давен жили у демократії. Любов до свободи заставляла їх поважати почуття власної гідності навіть у рабів. За свідченням імператора Маврикія, VI ст., рабів вони не тримали у рабстві безстроково, а тільки певний термін, а потім звільняли за деяку плату. [6]

Світ людині уявлявся єдиним цілим, у ньому усе було взаємопов'язане, усьому було своє місце та час. Звісно, світ змінювався, не стояв на місці, у ньому постійно з'являлось щось нове, і якщо це нове не заперечувало життєвому устрою людей, їх здоровому глузду, то воно приймалось та обожнювалось. У довічній боротьбі добра і зла, правди і кривди, світла і темряви людина щось відсіювала, щось залишала, і таким чином готувала новий виток своєї життєвої долі. Якщо у III до н.е. праукраїнці поклонялися кільком богам (Род, Баба, Перун), то українська божниця V-X ст. н.е. вражає різноманітністю та великою кількістю персонажів. Тут вже боги торгівлі, ковальства, рукоділля, лічби (!), гостинності, поезії, мореплавства, рільництва, "математичний" бог Числобог тощо. Давньоукраїнська міфологія була виключно демократичною, зрозумілою для людей, близькою для простої людини. Тому її персонажі, незважаючи на прийняття християнства, залишалися на довгі століття у поетичному світогляді українців.

Іншими словами, як особливість давньоукраїнського міфологічного світогляду можна вважати те, що людина не розчинялась у Всесвіті його пасивною часткою, над якою мають абсолютну владу сили цього Всесвіту у вигляді тих чи інших міфологічних істот, – а була виокремленою самостійною реальністю цієї складної системи, яка мала свої координати, характеристики та принципи нав'язування Всесвіту своїх бажань, інтересів, механізми реалізації своєї присутності в ньому [2]. Конкретна людина на рівні логіки культури і "психологічно" була «заземлена», виходила із

реальних матеріальних інтересів та користувалась для їх реалізації власним практичним розумом. Давньоукраїнське язичництво стало основою усіх подальших релігій, духовності, менталітету народу.

Релігійна-міфологічна цілісність українського язичництва була зруйнована в період християнізації нашого народу. Волею історичної необхідності та випадку наприкінці X ст. християнство стало державною релігією Київської Русі. Вогнем і мечем воно викоринювало язичницькі вірування українців. Вплив християнства позначився в усіх сферах суспільного життя. Але народ опирався цьому, і різними шляхами привносив національне язичництво у християнство – так виник унікальний сплав: київське православ'я [3].

Християнські уявлення про бога, рай, пекло і ін. змінилися майже невпізнанно, пройшовши через призму дохристиянських вірувань. Наприклад, спасіння, яке приносить Ісус Христос, перетворилось у народному уявленні на чисто реальне, матеріалістичне набуття благополуччя («Ісус Христос у воріт стоїть, з хлібом, із сіллю, із скатертиною, із худобою» – співається в одній народній пісні). Або: щоб потрапити до раю, треба мати спеціальні сходи, за допомогою яких забратися на небо, прорубати у ньому отвір і пролізти туди; у труну стали кластися спечені із тіста сходи для полегшення душі потрапляння на небо. Щоб відрізнити хрещеного від нехрещеного, треба було носити натільний хрест: надівати його зверху сорочок будь-де у центрі міста, а в якомусь провулку як раз за такий хрест могли “набити морду” [6]. Ось такими були культурні наслідки хрещення Київської Русі. І знову слід зауважити, що їх ідеологія є пріоритетно “західною”.

Приклад засвоєння християнства Київською Руссю є підтвердженням здатності нашого народу самостійно творити власну культуру. Те, що язичництво і християнство втілювали два різних типа світогляду, з часом спричинило нашарування їх одне на одного. Так виникло двовір'я – світоглядна роздвоєність релігійної свідомості середньовічних українців. Воно (двовір'я) являло собою світоглядний синкретизм, який суттєво понизив вплив “східної” (саме ортодоксальної православної) складової на свідомість окремої людини. Так, християнський мученик Міна Єгиптянин потрібний був для допомоги в зціленні від хвороб очей, мученик Антипа – від зубних хвороб, преподобний Марой – від лихоманки, преподобний Роман Чудотворець – від безплідності, великомучениця Катерина – для полегшення при важких пологах, святий Козьма – для навчання розуму грамоті і таке інше. Були свої спасителі і від винного запою, і від пожежі або блискавки, від злого зачарування [6]. Це – звичайні, життєві потреби конкретної людини у її матеріальному житті, вирішувати та задовольняти які у язичницьку добу людині допомагали язичницькі боги. Лише з ХУ ст., із зміцненням російського

Релігійна духовність в історії України як підґрунтя формування національної економічної ментальності

самодержавства, надособистісні ідеологічні форми починають активно упродовжуватися у життя та мислення людини. З цього часу московський варіант християнства починає панувати на території України. Людина змінювалась, змінювалось її мислення, змінювалась релігійна свідомість. Все це знаходило відображення на соціальній (у тому числі соціально-економічній) поведінці людини. Російська православна церква вороже ставилась до українського фольклору та літератури, національні риси, сформовані давньоукраїнським язичництвом, викорінювались із життєдіяльності та свідомості народу.

Щодо аналізу християнського світогляду в контексті “східних” – “західних” пріоритетів духовності слід зауважити таке. Ситуація людини у християнстві мислиться гостро суперечливою. Християнство створило культуру усвідомлення людиною власної провини. У світі людина повинна страждати. Лише «приймаючи свій хрест», людина може перемогти зло в собі та у світі. Людина має бути смиренною, покірною Богу. Тільки Реформація почала виховувати вольових, ініціативних людей, які відіграли важливу роль у становленні капіталізму й “західної” цивілізації Нового часу [1; 5; 21].

З іншого боку, християнство радикально виокремило людину із порядку природи, отже, створило підвалини для з'ясування зв'язку людини та світу, для розуміння людиною “таємниці” своєї сутності, рушійних сил свого розвитку та саморозвитку. Людина є особистістю, отже, вона є суб'єктом свого життя, своєї долі, джерелом своїх устремлень, носієм відповідальності. Вона усвідомлює себе автором своїх дій, визнає відповідальною за них. А це – вже “західні” мотиви. Особистість – це завжди своєрідність, індивідуалізм, права окремої особистості на творчий розвиток, проти експлуатації її суспільством [20].

Третій етап в історії української релігійної духовності – це етап державного атеїзму часів СРСР. СРСР був атеїстичною країною. Декретом 1918 р. церква та держава були названі антагоністами. Атеїзм – це система відповідних “знань” про неспроможність релігії з будь-яких точок зору (історичної, психологічної тощо). Релігійна свідомість викорінювалась із суспільної свідомості, в тому числі й репресивними методами. Нішу релігійної моралі зайняла комуністична мораль як офіційна ідеологія. Ця ідеологія була надособистісною за своєю суттю і, хоча вона і виконувала певні соціальні функції у суспільстві (намагалася об'єднати громадян країни навколо загальної мети побудови комунізму, сприяла соціалізації індивідів, виконувала психологічну компенсаторну функцію тощо), вона знищувала індивідуалізм людини, формувала із людини “гвинтик” соціальної системи. Тоталітарний режим нав'язував псевдорелігію комуністичного колективізму.

Сучасний етап розвитку релігійної духовності в Україні можна охарактеризувати як поєднання двох різних за змістом феноменів:

конфесійні суперечності в середовищі християнських релігійних напрямків (три православних церкви, католицизм, протестантство) та відродження українського язичництва (РУНВіри). Усі вони свідчать про те, що сучасне українське суспільство шукає нову діючу систему світогляду як реальну “філософію життя” її громадян [9; 16; 18].

Щодо проблем різних напрямків християнства в Україні можна говорити забагато. Але здається більш цікавим зупинитися на проблемі відродження українського язичництва (РУНВіра була зареєстрована Радою у Справах Релігії при Кабінеті Міністрів України 28.05.1992 р. як Церкву на всю територію України).

Незважаючи на тисячолітнє панування християнства, язичницькі вірування зберігалися в українській духовності і до тепер, як підсвідомі елементи у національному менталітеті. Вони проявляються у багатьох феноменах життя сучасної людини в Україні і не повинні ігноруватися дослідниками.

Звертання до відродженого варіанту давньоукраїнського язичництва сприймається як відродження духовної енергії українського народу. Цікавим стає все, що стосується рідних, національних ідеалів, специфічно українського розуміння сутності Бога. По тому, як народ утверджує своє розуміння Бога, оцінюється духовний рівень народу, його ставлення до світу і до себе. Віра у власного Бога звеличує людину саме України у світі, дає їй власну філософію свого життя. Людина повинна бути майстром свого “Я”.

Звернення суспільної свідомості України до язичницької міфології давніх українців – не випадкова подія і займає одне з чільних місць в контексті поставленої проблеми: “західними” чи “східними” є пріоритети української духовності.

Язичництво – це практичне мислення, практичний світогляд, спрямований на самовдосконалення людини та набуття нею необхідних здібностей. Це – світоглядна система для “тонкого” впливу на світ, у якому живе людина та на долю людини у цьому світі. Вона спрямована на формування особливого типу мислення з метою самовдосконалення людини як самостійного персонажу світу, Вона дуже суттєво (і разом з тим тонко) регулює та перебудовує систему мислення людини. У сучасному “язичництві” є чимало розбіжностей з його прадавнім варіантом. І що з того? Суть – не у цьому. Сучасне язичництво є скоріше не релігією, а філософією. Окрема людина має бути грамотною у будь-яких галузях Життя, має самостійно мислити і самостійно обирати шлях, або шляхи, до будь-чого. Язичництво подібно до конструювання – де із різних частинок на власний розсуд можна скласти для себе будь-яку “релігію”. Це – релігія індивідуального попиту та індивідуального користування. Його формулу можна написати таким чином: «твори Собі храм Сам, для Себе». Язичництво – не стільки зібрання правил та норм, скільки

певна *поведінка* людини, що розповсюджується на усі боки її життя. Язичництво – це практична система. За людиною воно залишає можливість свободи вибору. Гроші, влада, слава – усе це засоби; вони не бувають хорошими чи поганими; вони або доцільні, або ні; хорошими чи поганими можуть бути цілі. Тобто з'являється поняття “тип людини” – тип поведінки людини у тих чи інших ситуаціях. Язичник вправі самостійно обирати практично усе.

Будь-яка монотеїстична релігія намагається довести людині, що вона насправді не має свободи, що врешті-решт знімає з людини відповідальність за власне буття. Язичництво є антиподом такої світоглядної позиції. Людина сама керує своїм життям. Сферою прикладання зусиль окремої людини стає поцейбічний світ та його цінності (замість орієнтації на потойбічний світ з оплачуванням посмертно). Таке розуміння принципів духовності є специфічно “західним” варіантом уписування людини у світ та розуміння людиною самої себе. І показово, що цей феномен у сучасній Україні стає суттєвим елементом релігійної, зокрема, та суспільної взагалі свідомості, а, отже, суспільного (в тому числі і соціально-економічного) життя. На завершення можна дійти висновку, що релігійність – це прагнення людини до пізнання всесвіту, суспільства, самої себе, окремих явищ й процесів у світі, знаходження себе у ньому. Змістовні ж характеристики, особливості й закономірності розвитку української релігійної свідомості та духовності свідчать про їх переважно “західний” варіант втілення.

Висновки

1. Поняття “ментальність” є потужним засобом дослідження суспільства та людини в суспільстві. Зокрема, через нього в соціально-філософському дослідженні є можливість поєднати вивчення соціально-економічної поведінки людини в суспільстві та відповідної їй економічної ментальності із особливостями релігійної історії країни, що є підґрунтям для певних змістів й форм проявлення національної економічної ментальності даної країни.

2. Ментальність є поняттям, яке фіксує та пояснює нові аспекти та виміри суспільної реальності та індивідуальної й соціальної свідомості суспільної людини стосовно господарської сфери життєдіяльності суспільства і людини. Таким виміром можна назвати механізми соціально-економічної активності людини в суспільстві, які безпосередньо взаємопов'язані з феноменами ментальної природи.

3. Спосіб мислення людини – що в широкому сенсі розуміється під “ментальним” – можна розглядати як засаду виявлення основних характеристик життєдіяльності людини. Зважаючи на те, що господарча сфера життєдіяльності є основною у відтворенні суспільної реальності, з'ясування конкретних проявів економічної ментальності виявляє внутрішні змісти функціонування певного суспільства.

4. Особливостями релігійної духовності в Україні, що певним чином історично розвивалась та трансформувалась, й істотно впливала на економічну поведінку людини та суспільства, є переважно такі, які відповідають класичному “західному” зразку.

Джерела

1. Беркет П. Бизнес и Библия. – СПб, 1998.
2. Бондаренко О.В. Пріоритети української ментальності: індивідуалізм чи колективізм? Історичні аспекти вирішення проблеми // Нова парадигма: Альманах наукових праць. – 2001. – Вип. 22. – С. 70-85.
3. Брайчевський М.Ю. Утвердження християнства на Русі. – К., 1988.
4. Булашев Г.О. Український народ у своїх легендах, релігійних поглядах та віруваннях. – К., 1992.
5. Вебер М. Хозяйственная этика мировых религий / В кн.: Вебер М. Избранное. Образ общества. – М., 1994.
6. Воропай О. Звичаї українського народу. – К., 1991.
7. Голіченко Т.С. Слов'янська міфологія та антична культура. – К., 1994.
8. Забужко О.С. Філософія української ідеї та європейський контекст. – К., 1992.
9. Зінченко А. Визволитися вірою. – К., 1997.
10. Іларіон, митрополит. Дохристиянські вірування українського народу: Історико-релігійна монографія. – К., 1991.
11. Колодний А.М., Филипович Л.О. Релігійна духовність українців: вияви, постаті, стан. – Львів, 1996.
12. Лозко Г. Українське язичництво. – К., 1994.
13. Москалець В. Релігійність як риса українського національного характеру. // Філософ. та соціол. думка. – 1993. – № 1.
14. Нечуй-Левицький І. Світогляд українського народу: ескіз української міфології. – К., 1992.
15. Релігія в духовному житті українського народу. – К., 1994.
16. Річинський А. Проблеми української релігійної свідомості. – К.-Тернопіль, 2000.
17. Скороход В. Місце релігії в формуванні та генезі української культури. // Визвольний шлях. – 1999. – № 1. – С. 75-81.
18. Сучасна релігійна ситуація в Україні: стан, тенденції, прогнози. – К., 1994.
19. Терещенко Ю.І. Україна і європейський світ. – К., 1996.
20. Християнство: контекст світової історії та культури. – К., 2000.
21. Чьюнинг Р., Еби Д., Роелс Ш. Бизнес сквозь призму веры. – М., 1993.

Стаття надійшла 12.12.2005 р.